

УДК — 340.13 + 681.3

др Оливер Анџић,
доцент Правног факултета у Београду

НЕКЕ МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ КОМПЈУТЕРА У ПРАВУ

Увод. Компјутери су данас готово свуда око нас. Њихове практично неограничене могућности употребе, од истраживања свемира па све до примене у домаћинству, нису мимоишле ни сферу друштвених наука (нпр. економију, лингвистику, социологију, право).

Примена компјутера у праву постала је у савременим условима неопходна, посебно због изузетно велике брзине живљења и с тим у вези одговарајуће потребе рационализације времена. Обрада законских текстова, судске праксе, упоредно-правна анализа, само су нека од поља на којима компјутери постају корисни, па и незаменљиви. Они отварају могућности брзог и селективног прегледа различитих регистара: позитивно-правних прописа (уопште или неке специјалне правне гране, области, дисциплине...), научне и стручне литературе, судске праксе (нпр., судски спорови у току, правноснажно пресуђене ствари, накнада штете у ваздухопловним несрећама, спорови у вези с издржавањима и др.), пријављених патената, адвоката или судских вештака по специјалностима и тако даље. У неким земљама већ двадесетак година функционишу велики компјутерски системи који обједињавају наведене и многе друге функције у изучавању и примени права, нпр., у Сједињеним Америчким Државама „Lexis“ и „Westlaw“⁽¹⁾.

Поред ове основне и најчешће примене компјутера у праву, јављају се и такви пројекти који имају за циљ пружање неке врсте „интелектуалне“ помоћи пре свега правницима практичарима, али у извесном смислу и правним теоретичарима, а то је већ линија која се граничи са блашћу тзв. вештачке интелигенције. Један од таквих пројеката је и програм „Нормализације“, метод вредан сваке пажње, који се већ више од две деценије⁽²⁾ развија у САД, посебно професор Layman E. Allen⁽³⁾.

1. Домен примене. У растућој легислативи тзв. писаног права (законски и подзаконски акти) правници су се у САД нашли пред сличним проблемима као и њихове колеге у земљама у којима важи тзв. Европско-континентални правни систем. Наиме, велики број закона и подзаконских аката⁽⁴⁾, често врло обимних са дугачким и сложеним реченицама, са правилима али и бројним изузетима и ограничењима, захтева исувише времена за сазнавање њиховог смисла и садржине, па је отуда процес тумачења по правилу тежак и дуготрајан. Уз то, тумачење се често мора почети изнова, било због тога што норма у питању није у свакодневној употреби, било зато што је дошло до измена и допуна.

Треба имати у виду да је нарасла правна научна и стручна литература и то у толикој мери да ју је, услед недостатка времена а понекад и недовољних или неблаговремених информација, тешко пратити.

Конечно, поред унутрашњег права, савремени услови намећу и потребу изучавања и примене међународног права, дакле, једне масе конвенција, уговора и других прописа чији је значај несумњив (нпр., Међународно привредно право).

(1)B: Lexis, *A Handbook for Modern Legal Research*, Dayton, 1986; Westlaw for Law Student, St. Paul, 1983.

(2)B: L. E. Allen, *Sketch of a Proposed Semi-Automatic, Hierarchical, Open-Ended Storage and Retrieval System for Statute-Oriented Legal Literature, Proceedings of the 1965. Congress of International Federation for Documentation, Washington, D. C., October 10 — 15, 1965. Area IV, Information Needs of Society, Symposium B., Specific Knowledge Areas.*

(3) Дипломирао математику и право, доктор наука, професор права и научни истраживач на мичигенском Универзитету у Анн Арбору.

(4) Када је реч о југословенском праву треба додати и самоуправне опште акте. Код нас се, иначе, број позитивних законских и подзаконских аката мери стотинама хиљада, а број самоуправних општинских аката милионима јединица!

Све се то, од израде правне норме па до њенџ тумачења и примене, постиже путем језичке комуникације, а правници се у тој области јављају као експерти⁽⁵⁾. Грешке учињене у језичкој комуникацији, у изнетом смислу, могу да доведу и до правне одговорности, нпр., грађанскоправна одговорност за причињену штету — посебно одговорност правника као стручњака. Међутим, треба истаћи да је правна норма већ по својој дефиницији упућена превасходно ланцима, дакле треба да буде тако формулисана да њен смисао мора да буде јасан и нестручњаку⁽⁶⁾, а то није увек случај. Напротив.

Бројни су разлози због којих писана правна норма може да створи проблеме у пракси. Непрецизна правна норма, на пример, води у неодређеност, а она, пак, може бити семантичке и синтаксичке природе; семантичка неодређеност може да води у нејасност и двосмисленост, а синтаксичка у двосмисленост⁽⁷⁾. Програм „нормализације“ је конципиран као оруђе које треба да олакша решавање оваквих проблема.

II. *Основни Принципи на којима се заснива Програ* „нормализације“. Једноставно речено, програм „нормализације“ треба да пружи целовиту слику различитих значења, односно различитих могућности тумачења једног исказа, као и правне норме уопште; програм, такође, треба да помогне у откривању логичке структуре правне норме. ♦

Узмимо, као пример, реченицу: „Квалификована лица су доктори и правници“. Речи „квалификована“, „лица“, „доктори“, „правници“ су семантичке речи, а везник „и“ је синтаксички. Питање да ли је психолог са докторатом наука „доктор“ на кога се односи поменута реченица је једно семантичко питање. С друге стране, питање да ли је лице које је доктор (нпр., лекар), али није правник, квалификовано у смислу дате реченице је синтаксичко питање; одговор зависи да ли везник „и“ тумачимо у односу према целој реченици (алтернатива 1) или у односу на делове реченице (алтернатива 2)⁽⁸⁾.

Алтернатива 1: Квалификована лица су доктори и (квалификована лица су) правници.

Алтернатива 2: Квалификована лица су (и) доктори и правници.

Програм је тако развијен да трансформише правну норму у разне „нормализоване“ облике који омогућавају знатну уштеду времена и енергије аналитичара. Програм пружа сва могућна тумачења тако да се аналитичар усредсређује само на креативни део посла: тражи оптимално тумачење. То је уједно граница „моћи“ програма, пошто он сам, наравно, није у стању да издвоји најбоље решење. То је задатак правника-аналитичара.

Када се једна правна норма претвара у „нормализовани“ облик, изворни текст се своди на следеће речи и везнике: „и“, „или“, „ако — онда“, „није тако“, „ако и само ако — онда“ и то тако да увек одговара истом скупу идеја садржаном у изворном тексту. На пример: „Ако суд буде сматрао неопходним или окривљени буде захтевао, биће сазвана порота од дванаест чланова и сваки пут када је порота захтевана, таква порота ће одлучити о душевном здрављу или душевној болести окривљеног“⁽⁹⁾.

Наведени текст може да се у „нормализованој“ форми овако представи:

1. Ако

- а) 1) суд буде сматрао неопходним, или
- 2) окривљени буде захтевао

Онда

б) биће сазвана порота од дванаест чланова, и

2. Ако

- а) је порота захтевана

Онда

(5)B: L.E. Allen and C.R. Engholm, *Normalized Legal Drafting and the Query Method*, Journal of Legal Education, vol. 29, 1978, p 380.

(6) „Од фундаменталног је значаја да у слободном друштву право буде јасно и лако докучиво. У степену у коме право не задовољава ове услове, грађанин је лишен једног од основних права, а само право је доведено у положај непоштовања.“ — The Renton Report of a Committee on the Preparation of Legislation, C.M.N.D., 6053, 2.9. London, 1975.

(7) L.E. Allen and C.R. Engholm, *op. cit.*, стр. 380 — 382.

(8) *Ibid.*

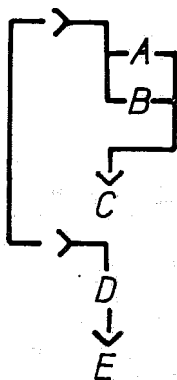
(9) L.E. Allen and T. Ohta, *Better Organization of Legal Knowledge*, „The University of Toledo Law Review“ br. 3, 1969., p 492.

б) таква порота ће одлучити о душевном здрављу или душевној болести окривљеног.

На овај начин синтаксичке везе између речи и израза у изворном тексту су учињене видљивим и недвосмисленим. Језиком симболичке логике то се може представити на следећи начин:

1. Ако
 - а) 1) А, или
 - 2) ВОнда
 - б) С, и
2. Ако
 - а) DОнда
 - б) E

Дијаграм „нормализоване“ верзије (који пружа слику синтаксичких односа између саставних делова реченица) изгледаће овако:



III. *Поступак „нормализације“*. Поступак „нормализације“ се састоји од неколико фаза.

У *првој* фази се изворни текст нормално раставља на саставне делове — тзв. означена верзија. Узмимо претходни пример:

Ако (суд буде сматрао неопходним) или (окривљени буде захтевао), (биће сазвана порота од дванаест чланова) и сваки пут (кад је порота захтевана) (таква порота ће одлучити о душевном здрављу или душевној болести окривљеног.)

Циљ је, дакле, да се изворни текст који садржи различите и разнородне реченичне делове сведе на: 1) синтаксичке везнике, прсте или сложене и 2) саставне делове реченице. Другим речима, задатак прве фазе је да истакне и издвоји везнике од осталих делова реченице (ови последњи се издвајају заградама).

У *другој* фази „нормализације“ се ове компоненте изворног текста претварају у саставне делове „нормализоване“ верзије. Аналитичар (који убацује ове податке) то претварање (моделирање) треба да оствари узимајући у обзир следеће:

а) Саставне делове реченице која се нормализује, уместо различитим везницима, повезати у основну схему: „АКО — ОНДА“. У датом примеру текст се састоји од пет делова и они се морају поставити тако да изражавају исту идеју као и изворни текст, али при томе текст мора већ на први поглед да буде логички јасан и прегледан:

1. Ако
 - а) 1) суд буде сматрао неопходним, или

2) окривљени буде захтевао

онда

б) биће сазвана порота од дванаест чланова и

2. Ако

а) је порота захтевана

онда

б) таква порота ће одлучити о душевном здрављу или душевној болести окривље-

ног.

1. Ако

а) 1) А, или

2) В

онда

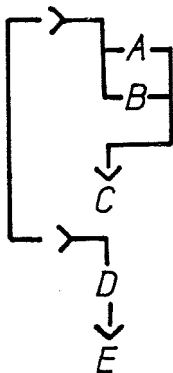
б) С, и

2. ако

а) D

онда

б) E



б) Друго о чему се мора водити рачуна у поступку „нормализације“ јесте питање оних делова текста који ће бити замењени, како би се добио жељени облик (приказан у претходном ставу). Наиме, код ове измене, односно модификације, треба бити врло пажљив; аналитичар мора да буде уверен да то упрошћавање (прилагођавање) текста неће изменити смисао изворног текста и да је изворни текст сам по себи једна „АКО — ОНДА“ изјава, односно да се на њу може свести (нпр, један део узрочни а други последични).

в) Ако се ниједан део оригиналног текста не може обрадити посебно, односно ако се не може одвојити као посебан, онда ће се изворни текст узети као текст „нормализоване“ верзије⁽¹⁰⁾.

Као пример можемо узети ст. 1. чл. II Трговинског уговора између Србије и Уједињених Држава Америчких из 1881. године: „У свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине, кретне или некретне, поданици Србије у Уједињеним Државама и грађанин Уједињених Држава у Србији уживаће права која закони дају или буду дали, у овим двама државама, поданицима најповлашћенијег народа.“

Означена верзија била би иста као и изворни текст:

а) у свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине, кретне или некретне, поданици Србије у Уједињеним Државама и грађанин Уједињених Држава у Србији уживаће права која закони дају или буду дали, у овим двама државама, поданицима најповлашћенијег народа .

(10) L.E. Allen and T. Ohta, *op.cit.*, стр. 496 — 501.

У таквим случајевима, када се ниједан део изворног текста не може одвојити као посебан, могућно је начинити тзв. детаљну означену верзију, с одређеним изменама изворног текста:

[a1a: а свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине, кретне или некретне, < то лице уживаће права која закони дају или буду дали, у овим двома државама, поданицима најповлашћенијег народа >]

[a2a:< лице је > поданик Србије < који пребива > у Сједињеним Државама] и

[a3a:< лице је > грађанин Уједињених Држава < који пребива > у Србији.

[a1b1: у свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине, кретне или некретне, < то лице <у Србији> уживаће права која закони дају или буду дали, у овим двома државама, поданицима најповлашћенијег народа >]

[a1b2: у свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине, кретне или некретне < то лице <у Уједињеним Државама> уживаће права која закони дају или буду дали, у овим двома државама, поданицима најповлашћенијег народа >]

[a2b:< лице је > поданик Србије]

[a3b:< лице је > грађанин Уједињених Држава]

Из овога се види да су могућна два тумачења. Уколико се прихвати она варијанта која узима да лица у питању треба да имају пребивалиште у другој држави (верзија a2a и a3a), онда је то уже тумачење, тумачење које сужава могућност примене клаузуле најповлашћеније нације. Друга варијанта (a2b и a3b) искључује нужност постојања пребивалишта грађана једне државе у другој, као услова за примену клаузуле најповлашћеније нације, а самим тим даје много шире могућности за њену примену.

У познатом случају Коловрат⁽¹¹⁾ законски наследници америчког држављанина који су имали пребивалиште у Југославији тражили су признавање њиховог законског наследног права на заоставштину интестатског оставиоца, позивајући се на поменути Уговор између Србије и САД, односно на клаузулу најповлашћеније нације по основу тог Уговора. Држава Орегон је захтевала да заоставштину припадне њој јер је, према мишљењу надлежног органа те државе, оставилац умро не оставивши тестамент нити наследнике који би по америчком праву имали право на наслеђе, па отуда с обзиром да је оставилац имао пребивалиште у Орегону ту државу треба огласити наследником. Првостепени суд, прихватајући другу варијанту (у нашем примеру) тумачења одредбе ст. 1. чл. II поменутог уговора, пресудио је у корист југословенских наследника. Међутим, Врховни суд државе Орегон преиначио је ову одлуку и пресудио у корист државе Орегон⁽¹²⁾, прихватајући прву варијанту тумачења. Врховни суд САД је, по жалби југословенских наследника, одлучио на штету државе Орегон, односно у корист југословенских наследника, прихватајући (у нашем примеру) друго тумачење.

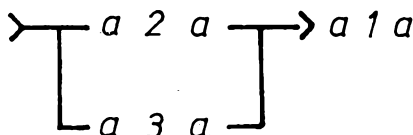
У „нормализованој“ верзији наведене варијанте тумачења изгледале би овако:

Ако

1) је лице поданик Србије који пребива у Уједињеним Државама, или

2) је лице грађанин Уједињених Држава са пребивалиштем у Србији онда

3) у свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине кретне или некретне то лице уживаће права која закони дају или буду дали, у овим двома државама, поданицима најповлашћенијег народа.



(тумачење државе Орегон)

⁽¹¹⁾ 366. У. С. 187. *Anda Kolovrat et al., Petitioners, v. Oregon*. No 102, 1961.

⁽¹²⁾ *The Oregon Supreme Court*, 349 P. 2 d 255.

1. Ако

А. је лице поданик Србији

онда

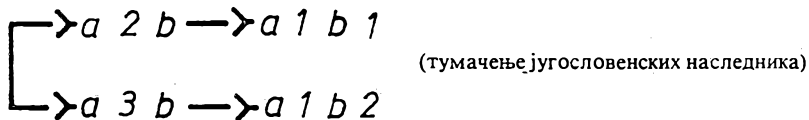
В. у свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагања ма какве својине кретне или некретне то лице уживаће права која закони дају или буду дали, у Уједињеним Државама, поданицима најповлашћенијег народа.

2. Ако

А. је лице грађанин Уједињених Држава

онда

В. у свему што се тиче права прибављања, поседовања, или располагање ма какве својине кретне или некретне то лице уживаће права која закони дају или буду дали, у Србији, поданицима најповлашћенијег народа.



г) Понекад се догађа да постоје изрази у изворном тексту чија би замена и свођење на уобичајене синтаксичке изразе „нормализоване“ верзије била неподесна. То је, на пример, случај с изразима „до“, „док“, „док не“, „докле год“, „до степена који“, а некад је то случај и са тачком. У таквим случајевима, када је замена без радикалних промена немогућа, треба (слично поступку у претходној тачки) узети изворни текст као целину и поставити га, као таквог, у „нормализовану“ верзију (13).

Трећа и последња фаза „нормализације“ састоји се у приказивању синтаксичких веза, у тексту правне норме која се обрађује, видљиво и недвосмислено; ова фаза подразумева три елемента:

а) Везници и речи које представљају синтаксичке везе у реченици своде се на пет израза: „и“, „или“, „ако — онда“, „ако и само ако — онда“ и „ако није тако“.

б) Правна норма која је претходно сведена на „заједничке именитеље“ сада се поставља у један логички низ, како би се постигле јасноћа и недвосмисленост. Пример из првог случаја:

Ако

а) 1) А или

2) В

онда

б) С, и

2. ако

а) Д

онда

б) Е

Овакав метод обраде правне норме има свој основ у одговарајућим математичким методама; свођење на пет „заједничких именитеља“, стављање одговарајућих ознака између делова реченице, као и постављање у одређени ред није ништа друго до једна математичка, што значи и логичка, операција. Наведени пример могао би се изразити и на следећи начин: Ако /А или В/ онда С и /ако Д онда Е/(14).

в) На крају „нормализована“ правна норма биће представљена у облику дијаграма који омогућава брже и једноставније сагледавање синтаксичких односа, а тиме и логичке структуре анализираних правних норми.

(13)В: L. E. Allen and T. Ohta, *op. cit.*, стр. 500 — 501.

(14)В: L. E. Allen and T. Ohta, *op. cit.*, стр. 507.

знаци синтаксе

одговарајући знаци дијаграма

„и“ *uzrok* | *posledice* [

„или“ \sqcup

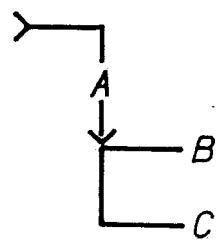
„не“, „није тако“ \bar{N}

„ако — онда“

„ако и само ако — онда“

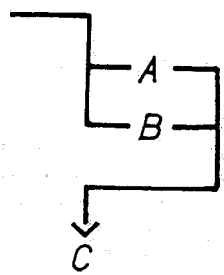
Пример 1.

Ако
1) А
онда
2) а. В, и
б. С



Пример 2.

Ако
1) а. А или
б. В
онда
2) С.



Очигледно је да метод (програм) „нормализације“ омогућава велику уштеду времена указујући на сва могућна тумачења, односно могућне одговоре. Програм омогућава и да се код сложених и спорних питања посебно обележе тумачења врхунских стручњака, као и став највиших судских инстанци. Све то несумњиво представља велику помоћ нарочито правној пракси, нпр. у суду (када се суд повуче на „консултацију права“), у адвокатским канцеларијама, великим предузећима (нпр., код процене могућног исхода евентуалне парнице, што се може исказати и процентуално, од чега ће зависити и основна опција — упустити се у спор или ићи на поравнање и сл.). Програм има широке могућности примене и у теорији; омогућава аналитичарима (корисницима програма) знатну уштеду у времену (за

неколико секунди пружа сва могућна тумачења норме), али и у интелектуалној енергији која ће се усмерити само на креативне активности истраживача. Овај програм био би изузетно користан у упоредном праву.

Погледајмо неке могућности примене овог компјутерског програма у наследном праву у Југославији. Као што је познато, до уставних Амандмана из 1971. године Федерација је била надлежна за регулисање свих наследноправних питања, како материјалноправних, тако и процесних. Од 1971. године (Амандман XXX) нормативна надлежност у материјалноправним питањима наслеђивања прешла је на републике и у одређеној мери на покрајине, а од Устава 1974. године и оставински поступак прелази у надлежност федералних јединица. Отуда је сада у Југославији на правној снази осам закона о наслеђивању; међу њима постоји велика сличност, али има и извесних, мањих или већих, разлика са теоријским и практичним последицама. Управо те чињенице намећу потребу и нужност упоредноправног проучавања ове материје, а то са своје стране проширује могућности примене програма „нормализације“.

Као карактеристичан пример можемо узети одредбе наших закона о наслеђивању које се односе на могућност смањења законског наследног дела оставиоцевог брачног друга у првом наследном реду⁽¹⁵⁾.

Члан 12. Савезног закона о наслеђивању из 1955, односно чл. 12. Закона о наслеђивању СР Хрватске:

Ако

1. има деце из ранијих бракова оставиоцевих, и
2. имовина његовог брачног друга износи више од дела који би му припао при подели заоставштине на једнаке делове,

онда

3. сваком оставиоцевом детету, без обзира из којег је брака, припада два пута већи део него брачном другу.

Из изворног текста промењена је реч „Кад“ има деце... у реч „Ако“ има деце... и уместо „а“ имовина његовог брачног друга... унето је „и“ имовина његовог брачног друга... (у складу са напред наведеним правилима). Пошто овако формулисана норма подразумева да у супротном случају, односно када нису испуњени ови услови, не може доћи до примене ове одредбе о смањењу наследног дела оставиоцевог брачног друга, на крају нормализоване верзије може се додати: „Не и у супротном“.

Члан 13. Закона о наслеђивању СР Македоније:

Ако

1. има деце оставиоца која не потичу из брака са преживелим брачним другом, и
2. имовина његовог брачног друга износи више од дела који би му припао при подели заоставштине на једнаке делове,

онда

3. сваком оставиоцевом детету припада два пута већи део него брачном другу.

Измене у тексту су исте као у претходном случају: „Кад“ у „Ако“ и „а“ у „и“. Такође се на крају може констатовати: „Не и у супротном“. Видљиво је да у тач. 3. „нормализоване“ верзије постоји извесна разлика између овог и претходно наведеног члана: у македонском недостаје... „без обзира из којег је брака“, но, то не мења смисао ни домаћај једне одредбе у односу на другу.

Члан 21. Закона о наслеђивању СР Црне Горе:

Ако

1. има дјече из ранијих бракова, дјече рођене ван брака, као и дјече која се по закону сматрају да су рођена у браку или усвојеника оставиоцевих, којима приликом усвајања нијесу насљедна права ограничена или сасвим искључена, и

(15) У циљу рационализације постора нећемо изнети оригинални законски текст, нити ћемо приказати тзв. обележену верзију која је прва фаза „нормализације“, јер је о томе већ било довољно речи. Треба напоменути да после тзв. маркиране верзије (коју креира аналитичар) компјутерски програм даје аутоматски, на одговарајућу команду, „нормализовану“ верзију и то онако како следи у нашем тексту.

2. имовина његовог брачног друга износи више од дијела који би му припао при подјели заоставштине на једнаке дјелове,

онда

3. сваком оставиоцином дјетету, односно усвојенику припада два пута већи дио него брачном другу.

Измене у тексту, у складу са правилима „нормализације“, исте су као у претходним случајевима. Констатација: „Не и у супротном“, примењује се и овде. Разлика која се јавља у формулацији тач. 1. „нормализоване“ верзије црногорског и претходно наведених чланова закона о наслеђивању, такође не мења ни смисао ни домаћаје ове одредбе у односу на претходне.

Члан 12. Закона о наслеђивању САП Војводине:

Ако

1. има дече из ранијих бракова оставиоциних, и

2. имовина његовог брачног друга износи више од дела који би му припао при подели заоставштине на једнаке делове,

онда

3. сваком оставиоцином детету, без обзира из којег је брака, припада двапут већи део него брачном другу.

Текст је истоветан тексту чл. 12. Савезног, односно хрватског Закона о наслеђивању, тако да све примедбе које су учињене уз тај члан важе и овде.

Члан 12. Закона о наслеђивању СР Србије:

Ако

1. постоји оставиоцино дете чији други родитељ није преживели брачни друг, и

2. имовина преживелог брачног друга која би му припала при подели заоставштине на једнаке делове износи више од овог дела, и

3. уколико суд, пошто узме у обзир све околности случаја, нађе да је то оправдано, онда

4. сваком оставиоцином детету припада два пута већи део него брачном другу.

Поред већ наведених измена које намеће сам поступак нормализације, у овом случају је, због логичког редоследа антecedенс — консеквенс, измењен редослед текста у односу на оригиналну норму (тач.3. у законском тексту је тач. 4. у „нормализованом“ и обрнуто). И овде важи констатација. „Не и у супротном“. Из текста је видљиво (тач. 3. „нормализоване“ верзије) да је у овом закону проширена улога суда.

Члан 11. Закона о наслеђивању САП Косово:

Ако

1. постоји оставиоцино дете чији други родитељ није надживели брачни друг, и

2. имовина надживелог брачног друга износи више од дела који би му припао при подели заоставштине на једнаке делове, и

3. суд не одреди друкчије, пошто узме у обзир све околности случаја онда

4. сваком оставиоцином детету припада два пута већи део него брачном другу.

Овде важе све оне примедбе које се односе на чл. 12. Закона о наслеђивању Србије, с тим што је формулацијом у тач. 3. („нормализоване“ верзије) косовског закона још више проширена улога суда (то се као једини спецификум у односу на чл. 12. Закона о наслеђивању Србије може означити звездicom).

Члан 13. Закона о наслеђивању СР Словеније:

Ако

1. постоји дете из ранијих бракова оставиоциних, дете рођено ван брака и усвојеник, и

2. имовина брачног друга која би му припала при подели заоставштине на једнаке делове износи више од овог дела, и
3. уколико суд, пошто узме у обзир све околности случаја, нађе да је то оправдано, онда
4. сваком оставиоцевом детету и усвојенику, који то захтева, припада два пута већи део него брачном другу.

Пошто је овај текст у основи идентичан одговарајућем тексту Закона о наслеђивању Србије, све што је речено у примедби у вези са чл. 12. српског закона односи се и на чл. 13. словеначког закона. Међутим, у тач. 4. („нормализоване“ верзије) постоји разлика између српског и словеначког текста: у Словенији повећање добијају само деца која то захтевају. На ову разлику у односу на текст Закона о наслеђивању Србије може се указати одговарајућим знаком ().

Члан 21. Закона о наслеђивању СР Босне и Херцеговине:

1. Ако
 - А. су дјец . која немају нужних средстава за живот позвана на наслеђе са брачним другом оставиоцевим, онда
 - В. суд може на њихов захтјев одлучити да наслиједи и један дио оног дјела заоставштине који би по закону требало да наслиједи брачни друг, и
 - С. ако
 - 1) је заоставштина тако мале вриједности да би њеном подјелом дјеца запала у оскудицу, онда
 - 2) суд може одлучити да дјеца наслиједи цијелу заоставштину, и
2. ако
 - А. неко од дјеце нема нужних средстава за живот, онда
 - В. може захтијевати повећање свога дјела како према брачном другу тако и према осталој дјечи оставиоцевој, и
 3. при одлучивању у случајевима из претходних ставова суд ће узети у обзир све околности, а нарочито имовинске прилике и способност за привређивање сваког дјетета и брачног друга, трајање брачне заједнице, као и вриједност заоставштине.

Из члана 21. Закона о наслеђивању Босне и Херцеговине видљиво је да је то Закон који предвиђа у основи другачије услове за смањење законског наследног дела оставиоцевог брачног друга у првом наследном реду, у односу на друге законе о наслеђивању у Југославији. Иначе, у тексту су извршене нужне измене које захтева процес „нормализације“.

Последња фаза „нормализације“ је израда схеме логичке структуре правне норме која се анализира. У нашим примерима који се односе на смањење наследног дела оставиоцевог брачног друга у првом наследном реду, то би изгледало овако:

Члан 12. Савезног закона о наслеђивању, односно Закона о наслеђивању СР Хрватске

$$\begin{array}{c} \curvearrowright a \text{ — } b \text{ — } \curvearrowright c \\ o \text{ — } \curvearrowright B_2^{16)} \end{array}$$

(16) $o \curvearrowright B_2$ — значи да у супротном, ако нису испуњени дати услови (а и b), не може доћи до (с), тј. до смањења наследног дела оставиоцевог брачног друга. Наравно, ако у другом случају постоји још неки услов (нпр., d) онда се то односи и на њега.

Члан 13. Закона о наслеђивању СР Македоније

$$\begin{aligned} & \text{> } a \text{ — } b \text{ —> } c \\ & o \text{ —> } B 2 \end{aligned}$$

Члан 21. Закона о наслеђивању СР Црне Горе

$$\begin{aligned} & \text{> } a \text{ — } b \text{ —> } c \\ & o \text{ —> } B 2 \end{aligned}$$

Члан 12. Закона о наслеђивању САП Војводине

$$\begin{aligned} & \text{> } a \text{ — } b \text{ —> } c \\ & o \text{ —> } B 2 \end{aligned}$$

Члан 12. Закона о наслеђивању СР Србије

$$\begin{aligned} & \text{> } a \text{ — } b \text{ — } d \text{ —> } c \\ & o \text{ —> } B 2 \end{aligned}$$

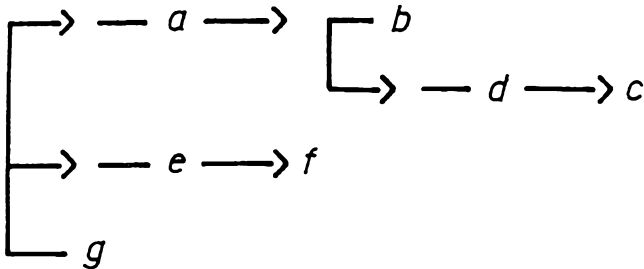
Члан 13. Закона о наслеђивању СР Словеније

$$\begin{aligned} & \text{> } a \text{ — } b \text{ — } d^{\#} \text{ —> } c \\ & o \text{ —> } B 2 \end{aligned}$$

Члан 11. Закона о наслеђивању САП Косово

$$\begin{aligned} & \text{> } a \text{ — } b \text{ — } d^* \text{ —> } c \\ & o \text{ —> } B 2 \end{aligned}$$

Члан 21. Закона о наслеђивању СР Босне и Херцеговине



На одговарајућу команду, програм „црта“ схему аутоматски и то за неколико секунди. То омогућава аналитичару да на лак и најбржи могући начин изврши упоређивање структура одређених правних норми, што је изузетно великог значаја код примене упоредноправног метода. На тај начин може се, уз велику уштеду времена, вршити груписање и класификација правних норми у одређене типове, системе, подсистеме. Из примера „нормализоване“ верзије чланова закона који се односе на смањење Законског наследног дела оставиоцевог брачног друга у првом наследном реду, већ је на први поглед могућно извршити следећу класификацију:

I. а) чл. 12. Савезног закона о наслеђивању, односно Закона о наслеђивању СР Хрватске; чл. 13. Закона о наслеђивању СР Македоније; чл. 21. Закона о наслеђивању СР Црне Горе и чл. 12. Закона о наслеђивању САП Војводине.

б) чл. 12. Закона о наслеђивању СР Србије, чл. 13. Закона о наслеђивању СР Словеније и чл. 11. Закона о наслеђивању САП Косово.

II. чл. 21. Закона о наслеђивању СР Босне и Херцеговине.

Првој групи је заједнички именилац обавезно испуњење два услова (а и б) да би могло доћи до смањења законског наследног дела оставиоцевог брачног друга у првом наследном реду; у подгрупи а) то су уједно и довољни услови, јер ако су они испуњени обавезно следи дата последица (с); у подгрупи б) поред испуњења тих услова тражи се и један посебан — одговарајућа судска процена (д). Сасвим је други случај у СР Босни и Херцеговини где се за поменуто смањење траже други услови, који пак могу да доведу до три различите врсте последица, при чему суд увек има активну улогу.

Изгледа да је будућност примене компјутера у праву управо у усавршавању оваквих програма као што је то програм „нормализације“.

Dr. Oliver Antić,
Assistant Professor at the Faculty of Law in Belgrade

IMPLEMENTING COMPUTERS IN THE SPHERE OF LAW

Summary

Applying computers is today necessary not only in technical but also in social sciences — economics, linguistics, sociology, law. Computers applied in the sphere of law make possible fast and selective check-up of existing legislation, literature and supplementary written materials, inclu-

ding judicial practice, patents filed, etc. However, there are also programs facilitating the analysis of a legal norm, which is a line close to artificial intelligence. One of such programs is the one of „normalization“ developed constantly in the USA during the last two decades. The bulk of existing legislation of all levels, together with their amendments, differences in terms of region and branch, combined with numerous rules of their application, required too much time for their classical observation and understanding.

Also present are the problems of interpretation of legal norm in practice. Norms may be semantically imprecise and ambiguous, but also indefinite in terms of syntax. So the normalization program has been conceived as an instrument facilitating the solving of the above problems. The program itself has three stages: the original text of norm is first broken down according to definite rules (designated version), then processed through such component parts (normalized version), so that the norm acquires a firm logical structure. Third stage points at syntax connections in the form of a mathematical-logical model presented finally as a specific scheme. The program saves much time, while submitting to the interested person all possible interpretations in matter of seconds, including the ones by outstanding authorities, as well as by highest courts. Both theory and practice may benefit. Thus a theoretician can dedicate more of his time to creative work, while a practicing lawyer, finding the percentage of possible favourable outcome of a future dispute, could rely on computerized judgment and decide on whether to engage with the court.

All the above speaks in favour of future implementation of computers in the sphere of law everywhere, and especially through the normalization programs and projects.

*Dr. Oliver Antić,
professeur agrégé à la Faculté de droit de Belgrade*

QUELQUES ASPECTS DE L'APPLICATION DES ORDINATEURS EN MATIÈRE DE DROIT

Résumé

L'application des ordinateurs est devenue indispensable dans les conditions contemporaines non seulement dans le domaine des sciences techniques, mais aussi dans celui des sciences sociales (par exemple, dans l'économie, la linguistique, la sociologie, le droit).

L'application des ordinateurs dans les domaines du droit permet un examen rapide et sélectif des règles positives, de la littérature scientifique et spécialisée, de la jurisprudence, des brevets d'invention déposés etc. Cependant, outre cette application essentielle, il apparaît aussi de tels programmes d'ordinateur dont le but est de faciliter et d'accélérer l'analyse de la norme juridique. Ceci est une ligne qui se borne à ladite matière d'intelligence artificielle.

Un de tels projets est aussi le programme de la „normalisation“, qui se développe pendant plus de deux décennies aux Etats-Unis. Face à une législative croissante, les juristes aux Etats-Unis ont rencontré des problèmes similaires à ceux de leurs collègues du système de droit européen continental. Un grand nombre de lois et d'autres actes juridiques, souvent très complexes, avec de nombreuses règles et d'encore plus nombreuses exceptions, demande trop de temps pour connaître leur contenu et leur sens de manière que le processus de leur interprétation est difficile et de longue durée.

Il y a plusieurs raisons pour lesquelles une norme juridique écrite peut susciter des problèmes dans la pratique. Une norme juridique imprécise peut, par exemple, mener à une indétermination de nature sémantique et syntaxique. Une indétermination sémantique peut mener à quelques chose de vague et équivoque alors qu'une indétermination syntaxique peut mener à une ambiguïté. Le programme de la „normalisation“ est conçu comme un instrument qui doit rendre plus facile la solution des problèmes de ce genre.

La „normalisation“ est composée de plusieurs phases: dans la première phase on décompose le texte original d'une norme, selon les règles déterminées, en parties intégrales (ladite „version indiquée“); dans la deuxième on transforme les éléments de la „version indiquée“ de manière que la norme obtienne une structure logique cohérente; dans la troisième phase les liaisons syntaxiques se manifestent clairement et nettement en forme d'un modèle mathématique logique qui, finalement, obtient aussi sa forme schématique.

Ce programme permet une économisation du temps considérable en montrant à l' **analyste**-utilisateur toutes les interprétations possibles en quelques secondes. Le programme permet aussi l'indication des interprétations des experts éminents et des plus hautes juridictions relatives aux questions complexes et contestables. Son application crée de différents avantages pour la théorie aussi bien que pour la pratique. Par exemple, le théoricien économisera son temps, il pourra se consacrer à son oeuvre créatif etc, ou, dans la pratique, lors de l'appréciation de l'issue possible du litige qui peut être exprimée également en pourcentage et de cela dépendrait la réponse à la question principale — intenter un procès ou essayer d'arriver à un règlement à l'amiable etc.

Tout cela nous dit que l'avenir de l'application des ordinateurs en matière de droit est orientée justement vers le perfectionnement des programmes comme celui de la „normalisation“.